

Způsoby ve větě hlavní

INDIKATIV

Indikativ je způsob, který slouží k „objektivnímu“¹ konstatování. Mezi jednotlivými jazyky mohou být rozdíly v tom, jaké situace se obvykle prezentují jako „objektivní“ a jaké jako „subjektivní“.

Použití indikativu v latině je v řadě případů stejné jako v češtině. Jsou zde však i odlišnosti. Mezi nejvýraznější patří tzv. falešný kondicionál.

Falešný kondicionál

Latina má někdy indikativ tam, kde čeština (ale i italština nebo španělština) používá kondicionál (podmiňovací způsob). V této souvislosti je zajímavé, že ve španělských gramatikách se kondicionál obvykle řadí mezi indikativy a nechápe se jako samostatný způsob.

Dochází k tomu zejména u výrazů vyjadřujících možnost, nutnost, názor atd., protože latina chápe rysy typu nutnost, možnost jako reálné. Jedná se o tyto skupiny výrazů:

1. slovesa znamenající **možnost**, **nutnost**, **očekávání**, **záměr** atd., např.: *debeo, possum, necesse est, oportet, decet, licet, praestat, interest, gerundivum + esse, puto, arbitror, exspecto, spero, existimo*
2. rovněž **volo, nolo, malo**, které však mívají často také konjunktiv potenciální nebo ireální
3. výrazy tvořené **adjektivem neutra** nebo **gen. přivlastňovacím** (nebo ekvivalentním výrazem) a **slovesem esse ve 3. os. sg.**, např.: *longum est, facile est, aequum est, melius est, tempus est, par est, fas est, stulti est, tuum est, satis est, opus est* atd.
4. *paene (prope) + ind. pf.* je významovým ekvivalentem minulého kondicionálu (*paene cecidi* „byl bych málem upadl“)

Užívají se následující indikativy:

- **indikativ přítomnosti** pro **přítomnost**; někdy se může objevit indikativ imperfekta pro vyjádření ireality v přítomnosti
- **indikativ perfekta**, plusquamperfekta a imperfekta pro **minulost**: rozdíly mezi nimi nejsou často jasné, **nejčastěji** se užívá **perfektum**.

Pokud se zpochybňuje realita samotného modálního výrazu, je modální výraz v konjunktivu, např.:

Quis id possit negare?

Kdo by mohl tohle popírat? / Kdo by to mohl popřít?

Quis id potest negare?

Kdo by to popíral / Kdo by to mohl popřít?

Zpochybňuje se možnost popřít danou věc.

Zpochybňuje se popírání, ne možnost to udělat.

Konjunktiv se může použít místo indikativu i pro zdůraznění. (jedná se tedy o strategii mluvčího, jak podat určitou informaci, viz pozn. 1).

Při překladu do češtiny lze použít v těchto případech kondicionál, např. *longum est* „bylo by dlouhé“, *melius est* „bylo by lepší“, *volo* „chtěl bych“, *oportet* „bylo by třeba“ atd. Je

¹ Uvozovky používám proto, že prezentace určité informace jako objektivní (indikativ) nebo jako subjektivní (konjunktiv) může být do určité míry záležitostí volby mluvčího.

samozřejmě, že tento překlad není vhodný vždycky, volba mezi českým indikativem a kondicionálem závisí na kontextu.

KONJUNKTIV

Konjunktiv slouží k vyjádření „subjektivních“ postojů, např. pobídky, ireality, možnosti, pochybnosti atd. Konjunktivy ve větě hlavní lze rozdělit do dvou skupin, na:

1. **volitivní typ** (záporka **ne**): deliberativní, přací, přípustkový, vybízecí
2. **potenciální typ** (záporka **non**): potenciální, ireální, vyjádření předpokladu

Volitivní typ

Vybízecí a rozkazovací

- doplňuje imperativ, užívá se pro vyjádření rozkazu, zákazu, pobídky atd.
- pro přítomnost se užívá:
 1. konjunktiv **prézentu**: hlavně v 1. os. pl. a ve 3. os. sg. a pl.
 2. konjunktiv **perfekta**: hlavně pro vyjádření zákazu ve 2. os. sg. a pl.
- může se použít i pro minulost, vyjadřuje pak výčitku apod.; jedná se o okrajové užití:
 1. konjunktiv imperfekta
 2. konjunktiv plusquamperfekta: v klasické latině vždy v případě záporné pobídky do minulosti.
- záporka **ne**, pokud se neguje pouze jedno slovo, použije se záporka **non**. Negace jednoho slova slouží např. pro zdůraznění (např. Řiďme se ne literou, ale duchem zákona.“)
- pro koordinaci dvou záporů (např. nedělejme a neříkejme) se používá **ne ... neve**, např.:

Ne id faciamus neve dicamus.
Nedělejme to a neříkejme to.
- pro koordinaci kladu (nebo negace pomocí **non**) a záporu se používá **neque** nebo **nec**, např.:

Id videant neque taceant
Ať to vidí a nemlčí.
- překlad do češtiny: imperativ kladný nebo záporný, částice „ať“, „kž“ apod.

Přací

- Rozhodujícím kritériem pro užití určitého typu konjunktivu je splnitelnost či nespłnitelnost přání v minulosti nebo v přítomnosti:
 1. konjunktiv **prézentu**: přání **splnitelné v přítomnosti**
 2. konjunktiv **perfekta**: přání **splnitelné v minulosti**
 3. konjunktiv **imperfekta**: přání **nesplnitelné v přítomnosti**
 4. konjunktiv **plusquamperfekta**: přání **nesplnitelné v minulosti**
- objevuje se zde částice **utinam**, v poezii také *ut, sic, si*
- záporka **ne**, záporka **non** pouze u zdůraznění protikladů, viz výše
- přání lze vyjádřit i užitím *velim, nolim, malim* (splnitelné v přítomnosti či budoucnosti) a *vellem, nollem, malle* (nesplnitelné v přítomnosti) s:
 1. infinitivem,
 2. akuzativem s infinitivem,
 3. větou konjunktivní bez *ut*: podle pravidel o způsobové závislosti bude po konj. prez. stát konj. prez. a po konj. impf. konj. impf., např.:

Velim id faciat.

Chtěl bych, aby to udělal (a je to možné).

Vellem id faceret.

Chtěl bych, aby to udělal (a není to možné).

- překlad do češtiny: práci věty s částicemi „at“, „kéž“ apod.

Koncesivní

- vyjadřuje připustku
- používané konjunktivy:
 1. konjunktiv **prézentu** pro **přítomnost a budoucnost**
 2. konjunktiv **perfekta** pro **minulost**
- často zesílen částicemi *sane, age, esto*
- záporka **ne**
- překlad do češtiny: indikativ s třebaže apod.

Potenciální typ

Potenciální

- Vyjadřuje, že mluvčí pokládá nějaký děj za možný. Primárně se tedy vztahuje k časové rovině přítomnost – budoucnost, protože minulost a právě probíhající přítomnost lze již posoudit z hlediska reality či nereality. Využívá se také pro vyjádření určité představy, hypotézy apod. (srov. „dejme tomu, že“). V tom případě může být vzácně orientován i do minulosti.
- používané konjunktivy:
 1. konjunktiv **prézentu** pro **nedokonavý děj v přítomnosti a budoucnosti**
 2. konjunktiv **perfekta** pro **dokonavý děj v přítomnosti a budoucnosti**
 3. konjunktiv imperfekta pro minulost, často ve 2. os. sg. („řečnické ty“), např.: *crederes* „věřil bys“, *putares* „myslel bys“, *diceres* „řekl bys“
 4. vlivem ireálního konjunktivu pro minulost někdy i konjunktiv plusquamperfekta, ne ve 2. os. sg. (viz předchozí), významově blízké s konjunktivem ireálním, zanedbatelné
- záporka **non**
- využití pro oslabení tvrzení, žádosti apod., např. *velim, nolim, malim, ausim, dixerim, dixerit aliquis, haud negaverim* apod.
- nejistota se vyjadřuje také konstrukcemi *fortasse* + ind. nebo *forsitan* + konj.
- používá se zejména v hlavních větách podmínkového souvětí potenciálního
- překlad do češtiny: čeština nemá ekvivalentní prostředek, nejčastěji se používá kondicionál přítomný (splývá s irealitou), další možností je např. sloveso „moci“ s infinitivem.

Deliberativní

- Nazývá se také *rozvažovací* a slouží k vyjádření úvah, zvažování eventualit apod. (v češtině „co mám dělat?“ apod.)
- používané konjunktivy:
 1. konjunktiv **prézentu** pro **přítomnost**
 2. konjunktiv **imperfekta** pro **minulost**
- vzácně se může vyskytnout i konj. plpf.
- záporka **non**
- překlad do češtiny: pomocí modálního slovesa mít, např.:

Quid (non) faciam?

Co (ne)mám dělat?

Quid (non) facerem?

Co jsem (ne)měl dělat?

Ireální

- Vyjadřuje, že mluvčí pokládá daný děj za nereálný v přítomnosti či v minulosti.
- používané konjunktivy:
 1. konjunktiv **imperfekta** pro irealitu v **přítomnosti**
 2. konjunktiv **plusquamperfekta** pro irealitu v **minulosti**
- zřídka se může objevit konjunktiv imperfekta i pro irealitu v minulosti
- zápornka **non**
- používá se zejména v hlavních větách podmínkového souvětí ireálního
- překlad do češtiny: konj. imperfekta kondicionálem přítomným („dělal by“) a konjunktiv plusquamperfekta kondicionálem minulým („byl by dělal“). V **současné češtině** se používá **kondicionál přítomný i pro irealitu v minulosti**. Zasazení do minulosti může být naznačeno např. časovým určením nebo kontextem („kdybych to tehdy udělal,...“). **Latina** však rozdíl mezi irealitou v přítomnosti a minulosti **odlišuje**, což je nutné při překladu do latiny respektovat.

Vyjádření předpokladu

- používané konjunktivy:
 1. konjunktiv **prézentu** pro **realizovatelný** předpoklad v **přítomnosti** nebo **budoucnosti**
 2. konjunktiv **plusquamperfekta** pro **nerealizovaný** předpoklad v **minulosti**
- pro minulosti zřídka i konjunktiv imperfekta, ale jen ve 2. osobě
- jedná se v podstatě o vyjádření potenciality (konj. prez.) a ireality v minulosti (konj. plpf.), s větou bývá paratakticky spojena věta, která obsahuje potenciální nebo ireální konjunktiv.
- zápornka **non**
- překlad do češtiny: konjunktiv sám o sobě vyjadřuje české „předpokládejme, že“, např. (ex Traina 1993: 252):

Assem habeas, assem valeas (Petr., 77, 6)

Předpokládejme, že bys měl as, měl bys cenu asu.

Spojení záporných vět

- volitivní typ konjunktivu:
 1. souřadné spojení dvou záporných vět: **ne... neve**
 2. souřadné spojení kladné a záporné věty: **... neque**
- potenciální typ konjunktivu:
 1. souřadné spojení dvou záporných vět: **non...neque**
 2. souřadné spojení kladné a záporné věty: **... neque**

Souhrnná tabulka konjunktivů

Do této tabulky jsou zařazeny běžně se vyskytující případy, okrajové možnosti viz výše.

		PŘÍTOMNOST	MINULOST
VOLITIVNÍ TYP ZÁPORKA <i>NE</i>	vybízející a rozkazovací	konj. přítomnosti konj. perfekta (zákaz)	
	přací	konj. přítomnosti (splnitelné) konj. imperfekta (nesplnitelné)	konj. perfekta (splnitelné) konj. plusquamperfekta (nesplnitelné)
	koncesivní	konj. přítomnosti	konj. perfekta
POTENCIÁLNÍ TYP ZÁPORKA <i>NON</i>	potenciální	konj. přítomnosti (nedokonavost) konj. perfekta (dokonavost)	konj. imperfekta (ne příliš časté)
	deliberativní	konj. přítomnosti	konj. imperfekta
	ireální	konj. imperfekta	konj. plusquamperfekta
	vyjádření předpokladu	konj. přítomnosti	konj. plusquamperfekta

IMPERATIV

Imperativ slouží k vyjádření rozkazu. Latina má dva typy imperativů:

1. imperativ I. nebo také **přítomný**
2. imperativ II nebo také **budoucí**

Běžně se setkáváme s imperativem I, který má tvary pro 2. os. sg. a 2. os. pl. např. *lauda* „chval!“, *laudate* „chvalte!“ atd.

Imperativ II

Imperativ II. má tvary pro 2. a 3. os. sg. a 2. a 3. os. pl.

Tvary imperativu II

	1. konjugace	2. konjugace	3. konjugace	typ <i>capio</i>	4. konjugace
2. sg.	laudato chval, necht' chváliš	moneto napomínej, necht' napomínáš	legito čti, necht' čteš	capito chytej, necht' chytáš	audito slyš, necht' slyšíš
3. sg.	laudato necht' chválí	moneto necht' napomíná	legito necht' čte	capito necht' chytá	audito necht' slyší
2. pl.	laudatote chvalte, necht' chválete	monetote napomínejte, necht' napomínáte	legitote čtete, necht' čtete	capitote chytejte, necht' chytáte	auditote slyšte, necht' slyšíte
3. pl.	laudanto necht' chválí	monento necht' napomínají	legunto necht' čtou	capiunto necht' chytají	audiunto necht' slyší

U některých sloves se tvary imperativu II používají místo imperativu I pro 2. os. sg. a pl., např. *scito* „věz“, *scitote* „vězte“ a *memento* „pamatuj“, *mementote* „pamatujte“.

Objevuje se v nařízeních a předpisech (zákony, liturgické předpisy, morální apely, ...) a má významový odstín „vždy budiž takto jednáno“, např. (ex Traina 1933: 256):

Virgines Vestales custodiunto ignem foci publici sempiternum. (Cic., *Leg.*, 2, 20)

Vestálky necht' střeží věčný oheň ve veřejném krbu.

Je doložen i v případech, kdy lze předpokládat vliv hovorového jazyka (např. u Plauta nebo v Ciceronových dopisech), např. (ex Traina 1933: 256):

Cras petito, dabitur Nunc abi. (Plaut., *Most.*, 770)
Zítra popros, dostaneš. Teď jdi pryč.

POUŽITÁ LITERATURA

- GHISELLI, Alfredo – CONCIALINI, Gabriela. *Il nuovo libro di latino – vol. I. Teoria.* V ristampa. Bari : Laterza, 2002. 550 s. ISBN 88-421-0322-5.
- NOVOTNÝ, František. *Základní latinská mluvnice.* Vyd. 2., v H & H 1. Jinočany : H & H, 1992. 297 s. ISBN 80-85467-91-7.
- TRAINA, Alfonso – BERTOTTI, Tullio. *Sintassi normativa della lingua latina : teoria.* 2. ed. Bologna : Cappelli Editore, 1993. 519 s. ISBN 88-379-0717-6.